

УДК 377.016.011.3-057.87:81'367

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2023.4.6>

Галина КАПТУР

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43025

ORCID: 0000-0001-6989-563X

Валентина ВІТЮК

доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43025

ORCID: 0000-0003-4981-9925

Галина РУСИН

доктор педагогічних наук, професор кафедри початкової освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, Україна, 76018

ORCID: 0000-0001-9601-5466

Бібліографічний опис статті: Каптур, Г., Вітюк, В., Русин Г. (2023). Формування граматичної компетентності майбутніх учителів початкових класів Нової української школи у процесі вивчення синтаксису простого речення. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 4, 36–40, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.4.6>

ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ

У статті обґрунтовано теоретико-методичні основи формування граматичної компетентності майбутніх учителів початкових класів Нової української школи в процесі вивчення синтаксису простого речення. Запропоновано вправи та завдання для формування граматичної компетентності в здобувачів вищої освіти в процесі вивчення синтаксису простого речення. Установлено, що формування граматичної компетентності в процесі вивчення синтаксису простого речення є важливим етапом і формується на готовності й здатності висловлювати думки, оформляючи їх у фразах і реченнях, різних синтаксичних конструкцій, використовуючи систему граматичних правил української мови.

Проаналізовано поняття «граматична компетентність майбутніх учителів початкових класів», яке потлумачено як оволодіння здобувачів освіти синтаксичними засобами і ресурсами мови, здатність адекватно й ефективно користуватися ними у відповідних комунікативних ситуаціях. Зазначено, що компетентнісна парадигма вищої освіти зорієнтовує на посилення практичного складника в навчанні граматики, а тому важливим є вибір способів діяльності викладача й студентів у процесі формування граматичної компетентності в здобувачів вищої освіти.

Рекомендовано використовувати метод вправ і завдань для успішного формування граматичної компетентності в майбутніх учителів початкових класів Нової української школи у процесі вивчення синтаксису простого речення. Пропоновано в процесі вивчення синтаксису простого речення виконувати вправи та завдання, які активізують мовні когнітивні дії, забезпечують вивчення граматичних форм відповідно до потреб реальної комунікації майбутніх учителів початкових класів Нової української школи.

Встановлено, що граматична компетентність майбутніх учителів початкових класів Нової української школи формується в результаті послідовного, поетапного, цілеспрямованого процесу оволодіння сучасними граматичними знаннями, уміннями й навичками, що водночас забезпечують удосконалення мовної, мовленнєво-комунікативної компетентностей особистості та розвиток професійно зорієнтованих здібностей.

Ключові слова: граматична компетентність, граматична компетентність майбутніх учителів початкових класів, методика формування граматичної компетентності, синтаксис простого речення.

Halyna KAPTUR

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0001-6989-563X

Valentyna VITIUK

Doctor of Pedagogic Sciences, Professor at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0003-4981-9925

Halyna RUSYN

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of Pedagogy of Primary Education, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018

ORCID: 0000-0001-9601-5466

To cite this article: Kaptur, H., Vitiuk, V., Rusyn H. (2023). Formuvannja ghramatychnoji kompetentnosti majbutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv Novoji ukrajinsjkoji shkoly u procesi vyvchennja syntaksysu prostogho rechennja [Formation of grammatical competence of future primary class teachers of the New Ukrainian School in the process of studying simple sentence syntax]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 36–40, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.4.6>

FORMATION OF GRAMMATICAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY CLASS TEACHERS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL IN THE PROCESS OF STUDYING SIMPLE SENTENCE SYNTAX

The article substantiates the theoretical and methodological foundations of the formation of grammatical competence of future primary school teachers of the New Ukrainian School in the process of studying the syntax of a simple sentence. Exercises and tasks are proposed for the formation of grammatical competence in students of higher education in the process of studying the syntax of a simple sentence. It was established that the formation of grammatical competence in the process of learning the syntax of a simple sentence is an important stage and is formed on the readiness and ability to express thoughts, formulating them in phrases and sentences of various syntactic constructions, using the system of grammatical rules of the Ukrainian language.

The concept of «grammatical competence of future primary school teachers» is analyzed, which is interpreted as the acquisition of syntactic means and resources of the language by the students of education, the ability to use them adequately and effectively in relevant communicative situations. It is noted that the competence paradigm of higher education focuses on strengthening the practical component in learning grammar, and therefore it is important to choose the methods of activity of the teacher and students in the process of forming grammatical competence in students of higher education.

It is recommended to use the method of exercises and tasks for the successful formation of grammatical competence in future primary school teachers of the New Ukrainian School in the process of studying the syntax of a simple sentence. In the process of studying the syntax of a simple sentence, it is proposed to perform exercises and tasks that activate linguistic cognitive actions, ensure the study of grammatical forms in accordance with the needs of real communication of future primary school teachers of the New Ukrainian School.

It has been established that the grammatical competence of future primary school teachers of the New Ukrainian School is formed as a result of a consistent, step-by-step, purposeful process of mastering modern grammatical knowledge, abilities and skills, which at the same time ensure the improvement of the language, speech and communication competences of the individual and the development of professionally oriented abilities.

Key words: *grammatical competence, grammatical competence of future primary school teachers, method of forming grammatical competence, syntax of a simple sentence.*

Актуальність проблеми. Граматична компетентність, як один із важливих складників мовної компетентності майбутніх учителів початкових класів Нової української школи, набуває особливої значущості в період реформування шкільної освіти в Україні, модернізації вищої освіти відповідно до інноваційних потреб і запитів часу. У Законі України «Про вищу освіту», «Про освіту», Державному стандарті вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, Концепції реалізації державної політики у сфері реформу-

вання загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, Загальноєвропейських рекомендаціях із мовної освіти

відображено зміни, що відбулися за останні десятиліття в освіті України, зокрема, посилено практичний, професійно зорієнтований аспект навчання майбутніх учителів Нової української школи, наголошено на постійному самовдосконаленню та саморозвитку з проєкцією на майбутній фах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування граматичної компетентності

в здобувачів освіти були предметом дослідження лінгвістів (І. Вихованця, М. Вінтоніва, К. Городенської, Т. Грубої, С. Єрмоленко, А. Загнітка, Н. Костусяк, Л. Мацько, М. Плющ, О. Стишова, К. Шульжука та ін.) та лінгводидактів (О. Біляєва, Н. Голуб, О. Горошкіної, Т. Грубої, Н. Дикої, С. Карамана, А. Нікітіної, С. Омельчука, М. Пентилюк, І. Ющука та ін.). Як засвідчує ретроспективний аналіз, дослідження з лінгводидактики вищої школи охоплюють окремі аспекти навчання морфології, водночас поза увагою залишається методика формування граматичної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі вивчення синтаксису простого речення.

Мета статті – окреслити основні засади формування граматичної компетентності в майбутніх учителів початкових класів у процесі вивчення синтаксису простого речення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті реформування сучасної системи шкільної освіти актуальності набуває підготовка вчителя як комунікативно компетентної, творчої, креативної особистості. Відповідного переосмислення потребує система формування граматичної компетентності в майбутніх учителів початкових класів як динамічної комбінації знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та подальшу навчальну діяльність (Сорочан, 2019).

До недавнього часу здебільшого увагу було зацентовано на знаннєвому складнику, що, безумовно, посідає провідне місце в структурі граматичної компетентності, оскільки саме він закладає підґрунтя для формування граматичних умінь і навичок здобувачів освіти, проте вважаємо за доцільне наголосити на необхідності збагачення досвіду здобувачів освіти щодо використання граматичних одиниць у різних комунікативних ситуаціях.

Розглянемо думки вчених-лінгводидактів щодо поняття «граматична компетентність». Так, Т. Груба розглядає граматичну компетентність як синтез знань учнів із граматики української мови і вмінь використовувати граматичні форми й конструкції відповідно до мовленнєвої ситуації і норм сучасної української літературної мови (Груба, 2016). Т. Кушнір визначає граматичну компетентність як важливий складник комунікативної компетентності; комплекс

знань про граматичні одиниці, засоби вираження граматичних категорій та граматичних значень; умінь і навичок будувати ефективну мовленнєву поведінку з урахуванням особливостей функціонування граматичних одиниць у текстах різної жанрово-стильової належності; комунікативного досвіду використання їх в усному й писемному мовленні, сформованих цінностей, що виявляються передусім в усвідомленні ролі мови в розвитку особистості (Кушнір, 2014, с. 67).

Формування граматичної компетентності в процесі вивчення синтаксису простого речення є важливим етапом і ґрунтується на готовності й здатності висловлювати думки, оформлюючи їх у фразах, реченнях, різних синтаксичних конструкціях, використовуючи систему граматичних правил української мови. Найголовнішою особливістю вивчення синтаксису в закладах вищої освіти є те, що синтаксичний матеріал подається в тісному взаємозв'язку з іншими розділами української мови, що забезпечує становлення цілісної мовної компетентності здобувачів освіти. Вважаємо, що саме вивчення синтаксису української мови в органічній єдності й постійному зіставленні всіх синтаксичних понять і явищ створює сприятливі умови для формування граматичної компетентності в здобувачів вищої освіти.

На нашу думку, граматична компетентність – це оволодіння здобувачів освіти синтаксичними засобами і ресурсами мови, здатність адекватно й ефективно користуватися ними у відповідних комунікативних ситуаціях. Сформованість граматичної компетентності майбутніх учителів початкових класів передбачає вміння розуміти, розпізнавати, пояснювати значення й будову словосполучень і речень різних типів, визначати структуру їх у тексті, будувати головні синтаксичні одиниці з урахуванням семантико-структурних різновидів, створювати висловлювання за допомогою різних синтаксичних засобів. Тобто, під *граматичною компетентністю* ми розуміємо знання, уміння й навички з граматики, необхідні для розуміння, осмислення та побудови власних висловлювань у конкретних мовленнєвих ситуаціях.

Формування граматичної компетентності у процесі вивчення синтаксису простого речення забезпечується на основі наявних і здобутих знань як конструювання граматично

правильних форм і синтаксичних конструкцій, так і розуміння смислових відрізків мови. Знання граматичних правил, уміння правильно їх застосовувати (тобто володіння граматичною компетенцією) є одним із найголовніших умінь кожного здобувача освіти.

Компетентнісна парадигма вищої освіти зорієнтовує на посилення практичного складника в навчанні граматики, а тому важливим є вибір способів діяльності викладача й студентів у процесі формування граматичної компетентності в здобувачів вищої освіти. Ефективність процесу формування граматичної компетентності під час вивчення синтаксису залежить від усвідомлення студентами граматичної системи української мови, осмислення особливостей функціонування різних синтаксичних одиниць в усному та писемному мовленні, комунікативно зорієнтованого вивчення синтаксичних тем.

Для успішного формування граматичної компетентності в майбутніх учителів початкових класів Нової української школи у процесі вивчення синтаксису простого речення рекомендуємо використовувати метод вправ, що передбачає повторюване виконання дій для закріплення теоретичних знань із синтаксису та формування граматичних умінь і навичок.

Систему вправ і завдань із вивчення граматики української мови обґрунтовано в наукових дослідженнях Н. Голуб, О. Горошкіної, Н. Дикої, С. Карамана, А. Нікітіної, С. Омельчука, М. Пентилюк та ін.

Пропонуємо в процесі вивчення синтаксису простого речення виконувати вправи та завдання, які активізують мовні когнітивні дії, забезпечують вивчення граматичних форм відповідно до потреб реальної комунікації майбутніх учителів початкових класів Нової української школи.

Наприклад, Тема: Речення як синтаксична одиниця.

Завдання 1. Віднайти у тексті приклади, що ілюструють особливості синтаксичного зв'язку між підметом і присудком. Визначити випадки порушення граматичної узгодженості між головними членами. Скласти речення за моделями тексту та ввести їх у мовлення.

Завдання 2. Встановити, які граматичні засоби характеризують авторську манеру використання другорядних членів речення у тексті. Визначити семантичну природу другорядних членів речення, їхні типи.

Тема: Види простих речень. Односкладні речення.

Завдання 1. Уявіть, що Вам необхідно розповісти своїм одногрупникам про проходження літньої педагогічної практики в таборі відпочинку таким чином, щоб розповідь була динамічною, описувані події швидко змінювали одна одну. Поміркуйте, які форми дієслів-присудків потрібно використати у своїй розповіді. Визначте види простих речень.

Завдання 2. Напишіть рецензію на статтю з методики навчання мовно-літературної освітньої галузі в початкових класах НУШ. Визначте види простих речень.

Завдання 3. Напишіть на сайт університету статтю про свій факультет (ОПП), використовуючи різні види односкладних речень.

Тема: Просте ускладнене речення.

Завдання 1. Віднайти у текстах однорідні підмети та пояснити форми присудка при них.

Завдання 2. Віднайти в тексті речення з відокремленими обставинами, що виражені дієприслівниковими зворотами, пояснити їхню семантику. Аргументувати, чи завжди можна замінити підрядне обставинне речення у складному простим реченням з дієприслівниковим зворотом.

Завдання 3. Віднайти у текстах речення із звертаннями, встановити функції кличного відмінка. Пояснити різницю між звертанням та підметом, звертанням та прикладкою; пояснити вживання пунктуаційних знаків у реченні.

Завдання 4. У пропонуваному тексті замінити підрядні означальні речення відокремленими/невідокремленими означеннями. Зіставити два варіанти тексту.

1. Раптом в її уяві постала картина, бачена нею колись у дитинстві: на околиці села блищало озерце, яке густо заросло очеретом. 2. Тільки посередині було невелике плесо, яке було вільне від заросту. 3. У ньому відбивалися верхівки осокорів, стоячих на пагорбку край води, і чисте, синє небо з пливучими зрідка по ньому білими, наче вовна, хмарами. 4. А трохи збоку, на тій частині плеса, яка була ближча до північного берега, між темно-зеленим лапатим листям лежали білі лілеї. 5. Вінчики їхніх білих пелюсток, які підтримували міцні черенці, аж світилися на тлі блакитного неба, зануреного в озеро, і сповнювали душу дивним спокоєм, відчуттям світової гармонії, яке було незнане досі (С. Хаврус).

Варто зазначити, що в процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів до роботи в Новій українській школі доцільно надавати перевагу вправам і завданням творчого характеру, які передбачають трансформацію, моделювання, конструювання синтаксичних одиниць, речень, текстів певного жанру і стилю мовлення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, граматична компетентність

майбутніх учителів початкових класів Нової української школи формується в результаті послідовного, поетапного, цілеспрямованого процесу оволодіння сучасними граматичними знаннями, уміннями й навичками, що водночас забезпечують удосконалення мовної, мовленнево-комунікативної компетентностей особистості та розвиток професійно зорієнтованих здібностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біляєв О. М. Вправи в навчанні мови. *Українська мова і література в школі: науково-методичний журнал*. 2004. № 6. С. 2–5.
2. Горохова Т. О. Оптимізація методів навчання граматики української мови майбутніх учителів-словесників на засадах текстоцентричного підходу. *Молодий вчений*. № 6 (58). Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2018. 230 с. С. 138–141.
3. Груба Т. Л. Граматичні вправи як ефективний засіб формування граматичної компетентності учнів профільної школи. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2016. Ч. 2. С. 63–70.
4. Єрмоленко С. І. та ін. Досвід реалізації компетентнісного й особистісно-орієнтованого підходів до викладання синтаксису в умовах становлення Нової української школи. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. Серія : педагогіка. 2019. № 2. С. 106–111.
5. Кушнір Т. І. Поняття граматичної компетентності у загальноосвітньому навчальному закладі. *Філологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції: м. Львів, 24–25 жовтня 2014 р.* Львів: ГО Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2014. С. 67–70.
6. Омельчук С. А. Навчання морфології української мови на засадах дослідницького підходу: теорія і практика: монографія. Київ : Генеза, 2014. 368 с.
7. Попова Л. Класифікація засобів компетентісно орієнтованого навчання української мови. *Українська мова і література в школі*. 2019. № 4. С. 2–6.
8. Селегій П. О. Мовна свідомість: структура, типологія, виховання. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 118 с.
9. Сорочан Т. М. Феномен педагогічної майстерності як методологія трансформації професіоналізму педагогів Нової української школи. *Педагогіка і психологія*. 2019. № 1. С. 5–12.

REFERENCES:

1. Biliaiev O. M. Vpravy v navchanni movy. *Ukrainska mova i literatura v shkoli: naukovo-metodychnyi zhurnal*. 2004. № 6. S. 2–5 (in Ukrainian).
2. Horokhova T. O. Optymizatsiia metodiv navchannia hramatyky ukrainskoi movy maibutnikh uchyteliv-slovesnykiv na zasadakh tekstotsentrychnoho pidkhodu. *Molodyi vchenyi*. № 6 (58). Kherson: Vydavnytstvo «Molodyi vchenyi», 2018. 230 s. S. 138–141 (in Ukrainian).
3. Hrubu T. L. Hramatychni vpravy yak efektyvnyi zasib formuvannia hramatychnoi kompetentnosti uchniv profilnoi shkoly. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny*. Uman: FOP Zhovtyi O. O., 2016. Ch. 2. C. 63–70 (in Ukrainian).
4. Yermolenko S. I. ta in. Dosvid realizatsii kompetentnisnoho y osobystisno-oriientovnoho pidkhodiv do vykladannia syntaksysu v umovakh stanovlennia Novoi ukrainskoi shkoly. *Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Serii : pedahohika. 2019. № 2. S. 106–111 (in Ukrainian).
5. Kushnir T. I. Poniattia hramatychnoi kompetentnosti u zahalnoosvitnomu navchalnomu zakladi. *Filolohichni nauky: istoriia, suchasnyi stan ta perspektyvy doslidzhen: Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii: m. Lviv, 24–25 zhovtnia 2014 r.* Lviv: HO Naukova filolohichna orhanizatsiia «LOHOS», 2014. S. 67–70 (in Ukrainian).
6. Omelchuk S. A. Navchannia morfolohii ukrainskoi movy na zasadakh doslidnytskoho pidkhodu: teoriia i praktyka: monohrafiia. Kyiv : Heneza, 2014. 368 s. (in Ukrainian).
7. Popova L. Klasyfikatsiia zasobiv kompetentnisno oriientovanoho navchannia ukrainskoi movy. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*. 2019. № 4. S. 2–6 (in Ukrainian).
8. Selehii P. O. Movna svidomist: struktura, typolohiia, vykhovannia. Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2012. 118 s. (in Ukrainian).
9. Sorochan T. M. Fenomen pedahohichnoi maisternosti yak metodolohiia transformatsii profesionalizmu pedahohiv Novoi ukrainskoi shkoly. *Pedahohika i psykholohiia*. 2019. № 1. S. 5–12 (in Ukrainian).